

Kan et privat firma føre en retfærdig krig?

- Hugo Grotius og det Hollandske Østasiatiske Kompagni

Da den hollandske admiral Jakob van Heemskerck d. 25. februar 1603 angreb og erobrede det portugisiske skib *Santa Catarina* i Singapore-strædet, havde han næppe forestillet sig, at det ville få store konsekvenser for den europæiske debat om suveræniteten, international ret, havnenes frihed og retten til at føre krig. Van Heemskerck var udstyret af det Forenede Hollandske Østasiatiske Kompagni (*Vereenigde Ost-Indische Compagnie* (VOC)),¹ og angrebet var ikke uproblematisk. Det var omstridt hvorvidt et sådan kompagni legitimt kunne angribe andre landes skibe, eller om det var direkte pirateri og hvorvidt de Forenede Nederlande, som VOC opererede på et charter fra, var en legitim suveræn stat og dermed retmæssigt kunne føre krig.

VOC blev oprettet i 1602 og var dermed et af de første af de handelskompagnier, der i starten af det 17. århundrede blev oprettet af de europæiske stater for at etablere handel med forskellige oversøiske egne. I den forbindelse blev de via chartre udstyret med, hvad vi i dag ville betegne som afgørende suverænstatslige træk, og fungerede også på mange måder som en forlængelse af deres hjemstat i de områder, de beherskede. Udover handelsmonopol i det område de opererede i, fik de også ret til f.eks. at have en hær, til at føre krig og slutte fred, til at lave love og dømme efter dem og til at have deres eget flag og slå mønt (Thomson 1996: 35). I en moderne optik fremstår handelskompagniet således som en hybrid mellem et privat firma og en stat og som en form for paradoks eller anomalí. På mange måder kan man dog anskue handelskompagniet som en ukontroversiel størrelse i samtiden, og som blot en blandt mange konkurrerende og sameksisterende magt-former såsom det Tysk-romerske rige, pavedømmet, de italienske bystater, Hansestæderne og diverse andre organisationsformer, der eksisterede side om side før konsolideringen af territorial-staten (Wilson 2007: 318).

Handelskompagniet repræsenterer dog også på mange måder noget helt nyt. Handelskompagnierne var for det første nogle af de første rigtige aktieselskaber, hvilket bl.a. betød begrænset hæftelse for aktionærerne, således at de kun hæftede for de aktier, de havde investeret i og at aktionærerne kunne sælge aktierne, som de ønskede. Dette gjorde det muligt at oprette enorme kommercielle selskaber, der samtidig fik en juridisk personlighed uafhængigt af direktører og aktionærer (Thomson 1996: 33; Burch 1998: 117).

Det skabte også en del opmærksomhed, da van Heemskerck vendte hjem til Amsterdam i efteråret 1604 og Sørensen i Amsterdam erklærede *Sta. Catarina* for god prise² og byttet retmæssigt. Auktionen af byttet indbragte omkring 3,5 millioner gylden, hvilket ca. svarede til hele VOCs grundkapital og mere end dobbelt så meget som grundkapitalen hos det også nyetablerede *English East India Company* (1600). Beretningen om *Sta. Catarina* og hendes rige last spredtes i Europa og afslørede de enorme summer, der kunne tjenes i Sydøstasien (Borschberg 2002: 33-35).

Bestyrelsen i VOC følte derfor, at de havde brug for at legitimere og forsvare angrebet og kompagniets voldelige fremfærd. Ikke mindst for at kunne fortsætte deres (voldelige om nødvendigt) kommercielle ekspansion til de bugnende markeder i Sydøstasien, som var kontrolleret af portugiserne. De hyrede derfor Hugo Grotius (1583-1645) til at skrive et forsvar for angrebet. Det resulterede i det uudgivne manuskript *De Jure Praedae Commentarius* (Kommentar om prisens og byttets ret), skrevet 1604-06, og det i 1609 anonymt udgivne *Mare Liberum* (Det frie hav), der var en lettere revideret version af kapitel 12 af *De jure praedae*.³

I det følgende vil jeg se nærmere på, hvordan Hugo Grotius her forsøger at indskrive det private firma, handelskompagniet, som en legitim suveræn aktør, der kunne føre en retfærdig krig. Dette kunne kompagniet på den ene side, eftersom det var en suveræn aktør i sin egen ret, der i den naturtilstand, som der ifølge Grotius herskede på det åbne hav, legitimt kunne håndhæve naturretten og dermed straffe onde handlinger. På den anden side var kompagniet også en undersåt i de Forenede Nederlande, som var i krig mod Kongen af Spanien og Portugal, og portugisiske skibe var dermed legitime mål. I den forbindelse er Grotius' forståelse af naturret, ejendom, stat og suverænitet afgørende for at forstå hans forsvar af handelskompagniet såvel som af de Forenede Nederlandes ret til oprør.

Handelskompagniet har således her i Grotius' tidlige skrifter en dobbeltrolle som både en aktør i sin egen ret og som en undersåt i en stat.

Derfor vil jeg starte med at se nærmere på Hugo Grotius' forhold til både kompagniet såvel som de Forende Nederlandes politiske anliggender.⁴

Hugo Grotius, VOC og de Forenede Nederlande

Hugo Grotius blev født ind i en familie, der, som så mange andre velhavende familier i de Forenede Nederlande, var dybt involveret i den oversøiske handel. Mange familiemedlemmer var direktører, admiraler eller ansatte i kompagniets tjeneste (heriblandt Jakob van Heemskerck, der angreb og erobrede *Sta. Catarina*, som var Grotius' fætter). Grotius' far var desuden borgmester i byen Delft og i kraft heraf ansvarlig for at indstille til en af pladserne i kompagniets bestyrelse (Tuck 2009: 78-79; Ittersum 2007: 248-50). VOCs opbygning afspejlede på denne måde også de Forenede Nederlandes, eftersom alle provinser var repræsenterede i kompagniets bestyrelse.

De Forenede Nederlande, det der i dag er Holland, bestod af de syv nordligste provinser i Nederlandene, der havde slået sig sammen i Utrechtunionen i 1579 og i 1581 havde afsat Kongen af Spanien og Portugal som deres overhoved og dermed startet en kamp for uafhængighed. De Forenede Nederlandes uafhængighed og suveræniteten blev formelt anerkendt ved 12-års-våbenhvilen i 1609 og reelt anerkendt ved Den Westfalske Fred i 1648. Grotius virkede i lang tid i forskellige embeder for provinsen Holland, der var den største og mest magtfulde af provinserne i de Forenede Nederlande. Her var han bl.a. politisk rådgiver, historieskriver, statsadvokat og arbejdede tæt sammen med Johan van Oldenbarnevelt, der var politisk overhoved i Holland og derfor *de facto* leder af det ledende organ Generalstaterne i de Forenede Nederlande, hvis formelle overhoved var Fyrst Moritz af Oranje.⁵

I dets første charter fra 1602 fik VOC monopol på handelen øst for Kap Det Gode Håb på Afrikas sydspids indtil Magellanstrædet i Chile. I dette (enorme) område havde de ret til at have en hær, bygge fæstninger og forsvarsværker, lave kontrakter med lokale herskere, forsvare sig samt at opretholde lov og orden med det formål at fremme handelen (VOC first charter 1602: 3; Thomson 1996: 35). Et direkte angreb på et skib fra en anden europæisk stat var ikke umiddelbart i overensstemmelse med kompagniets beføjelser, hvorfor angrebet på *Sta. Catarina* var noget problematisk. VOCs bestyrelse mente dog, at Sørettens dom havde afklaret sagens juridiske aspekter, men de følte stadig, at de havde brug for bredere

opbakning, ikke bare i forhold til *Sta. Catarina*, men også til fortsættelsen af deres kommercielle ekspansion til de bugnende markeder i Sydøstasien. Dette havde de brug for både nationalt og internationalt.

For det første havde VOC brug for opbakning fra deres aktionærer. Nogle af de største aktionærers religiøse overbevisninger gjorde dem til strenge pacifister, hvilket ikke stemte så godt overens med kompagniets handlinger, som nemt kunne klassificeres som direkte pirateri (Ittersum 2006: lvi). Andre aktionærer var simpelthen bekymrede for, at kompagniets aggressive fremfærd ville resultere i faldende profitter.

For det andet var der en national kontekst. De Forenede Nederlande kæmpede, hvad de selv ville karakterisere som en defensiv frihedskamp mod den uretfærdige tyrant, Kongen af Spanien og Portugal. At man pludselig begyndte at udføre offensive angreb – godt nok på den anden side af kloden – stemte ikke overens med denne overbevisning.

For det tredje havde VOC, og de Forenede Nederlande, brug for støtte og accept (i det mindste stiltiende) fra England og Frankrig, for at det var muligt at fortsætte deres (voldelige) handelsekspansion og uafhængighedskrig.

Til at skrive et sådant forsvar hyrede VOC den da 21-årige Hugo Grotius, der som nævnt havde tætte relationer til både de Forenede Nederlande og til VOC. Som allerede antydte var der utroligt tætte forbindelser mellem de Forenede Nederlands politiske mål og VOC, og det er svært præcist at sige, hvor de officielle politiske mål slutter og hvor de private, handelsmæssige begynder. I sin legitimation af kompagniets fremfærd spillede Grotius' senere så indflydelsesrige tanker om natur- og folkeret en afgørende rolle. Tanker, der således er udviklet på direkte kommission fra et handelskompagni, som skulle bruge en legitimation af deres aggressive kommercielle ekspansion i Sydøstasien.

Naturretten

I kapitel II af *De jure praedae* opstiller Grotius ni naturlige regler og 13 naturlige rettigheder, der er fundamentet for hans naturrettstænkning. Her vil jeg fokusere på de første seks naturlige rettigheder, som for Grotius er de mest grundlæggende, som for ham er basis for al positiv lov og som gælder uafhængigt af stat og samfund (Grotius 2006: 132). Det vil samtidig sige, at de gælder for alle mennesker overalt til alle tider, og det er netop

disse seks naturlige rettigheder, som skulle blive grundlaget for hans forsvar af angrebet på *Sta. Catarina* og VOCs fremfærd generelt.

Det mest grundlæggende princip i Grotius' forståelse af naturretten, som de ni regler og de 13 rettigheder udledes fra, er egen-kærligheden eller egen-interessen. Mennesker, og alle andre naturlige skabninger, stræber altid efter "[...] deres egen lykke og sikkerhed." (Grotius 2006: 21). Vigtigt er det her at bemærke, hvordan det der for Grotius gælder for enkeltindivider, gælder med samme ret i forhold til individer i en gruppe eller sammenslutning (Grotius 2006: 302). Det vil sige, at det, der er en naturlig rettighed for et individ, også er en naturlig rettighed for et privat firma og for en stat. Der er altså en vis parallelitet mellem individ, firma og stat.

De to grundlæggende naturlige rettigheder er således *selv-forsvar* og *selv-opholdelse*. Retten til selvforsvar betyder, at alle har ret til at forsvare sig, hvis de skulle blive angrebet, mens selvopholdelse betyder, at alle har en grundlæggende ret til at erhverve sig det, de har brug for til at opretholde deres liv (Grotius 2006: 23). At alle skulle have en grundlæggende ret til at erhverve sig midlerne til selvopholdelse ledte således til overvejelser over, hvad man kunne erhverve sig, hvordan, og med hvilken ret. Ifølge Grotius var verden blevet givet til menneskeheden i fællesskab og ikke til nogen individuelt, hvilket betød at ingen havde nogen naturlig eller gudgiven ret til noget, men derimod at individerne kunne gøre noget til deres eget gennem besiddelse. Gennem at tage noget i besiddelse (*possessio*), og bruge det (*usus*), kunne det blive til privat, eksklusiv ejendom (*dominium*) – selvfølgelig på betingelse af at man ikke skadede andre eller tog andres ejendom (Grotius 2006: 24; Armitage 2004: xiii).

Det blev sikret af de to følgende rettigheder: *uskadelighed* og *afholdenhed*. Med uskadelighed mente Grotius, at det ikke var tilladt at skade andre, og med afholdenhed at det ikke var tilladt at tage det, som allerede tilhørte en anden. Hvor retten til uskadelighed sørgede for sikkerhed, sikrede afholdenheden retten til at have sin ejendom i fred og skabte således kategorierne mit og dit (Grotius 2006: 29).

For at sikre og understøtte disse første fire naturlige rettigheder blev de to næste rettigheder indført: at onde handlinger skulle straffes, mens gode handlinger skulle belønnes (Grotius 2006: 29). Det er værd at bemærke her, at det er en grundlæggende naturlig ret – for alle mennesker, og uafhængigt af samfundet – at straffe onde handlinger (Tuck 2009: 88-89). En vigtig pointe for Grotius er, at de tretten naturlige rettigheder er hierarkisk

ordnede. Den syvende naturlige rettighed er således, at ingen borger skal udøve sine naturlige rettigheder selv, f.eks. at straffe onde handlinger, men at dette i en stat er overladt til en uafhængig juridisk myndighed. Den trettede og sidste naturlige rettighed er dog, at hvor alle rettigheder kan opretholdes samtidig, så skal de det, men hvor dette ikke er muligt, der er rettighederne netop hierarkisk ordnede således, at de første har forrang frem for de sidste (Grotius 2006: 500). Det vil sige, at hvis ens liv er truet, er det tilladt at forsvare sig selv og sikre sin egen selvopholdelse, eftersom der ikke er tid og mulighed for at dette løses af en statslig, juridisk myndighed. Det betyder samtidig, at hvor der ikke er en uafhængig juridisk myndighed til stede, der har alle individer principielt ret til at straffe onde handlinger. Retten til at straffe var således for Grotius oprindeligt en ret, der tilhørte individet og ikke staten. Dette skulle vise sig at blive et afgørende skift i forhold til den traditionelle opfattelse, hvor det kun var staten eller en anden legitim politisk autoritet, der kunne straffe og dermed føre krig.

Retten til at straffe

Grotius adskiller således retten til at føre krig fra statens eller fyrstens autoritet. I *De jure praedae* skelner han mellem to former for krig: offentlig og privat. En krig kaldes ifølge Grotius "[...] 'offentlig' når den føres af statens vilje, og i dette begreb er magistraters vilje (f.eks. fyrster) inkluderet. [...] De [krige], som er ført på anden måde end af den offentlige vilje, er 'private' krige, [...]" (Grotius 2006: 50). Om en krig er offentlig eller privat er således også et spørgsmål adskilt fra, hvorvidt en krig er retfærdig eller uretfærdig. En krigs retfærdighed er således ikke afhængig af *hvem*, der fører den – hvilken autoritet – men derimod af hvilken *grund* der er til at starte krigen: "En krig kaldes 'retfærdig' hvis den består i at udøve en ret, og 'uretfærdig' hvis den består i at udøve en uret." (Grotius 2006: 50). En krig er således retfærdig, hvis den er i overensstemmelse med naturretten og uretfærdig, hvis den forbryder sig imod den.

I den traditionelle (thomistiske) tradition var opfattelsen en anden. Her måtte tre kriterier være opfyldt for at noget kunne betegnes som en retfærdig krig (*bellum iustum*): Krigen skulle for det første føres af en legitim autoritet, såsom en fyrste eller andet politisk overhoved (*recta auctoritas*); for det andet skulle man have en grund, såsom selvforsvar, tilbageerobring af stjålen ejendom eller at straffe uretfærdigheder (*iusta causa*); og for det

trede den rigtige intention, hvilket betød, at grunden til krig ikke måtte udnyttes som undskyldning for erobring (*recta intentio*). Fyrstens ret til at føre krig var i denne tradition blot en forlængelse af retten til at straffe lovovertredere indenfor det politiske fællesskab (Piirimäe 2010: 66-67). Vigtigt er det her at bide mærke i, at denne autoritet ligger hos den politiske autoritet. En krig kunne her kun være retfærdig, hvis den var 'offentlig' i Grotius' forstand, altså ført af en legitim politisk autoritet, der dermed var den eneste, der retmæssigt og retfærdigt kunne bruge vold og føre krig.

Her bliver Grotius' opfattelse af staten og dens oprindelse afgørende. Grotius forsøger at påvise, at den politiske magt udøves og forvaltes af, hvad han kalder en magistrat. En sådan magistrat, hvad enten det er en fyrste, en konge eller en forsamling, er således kun en administrator af statens magt (van Gelderen 2003: 85). Staten har ydermere kun den magt og ret den har fra de private individer, den udgøres af. På grund af den generelle usikkerhed i at leve i naturen har mennesker på baggrund af en fælles overenskomst sluttet sig sammen i politiske fællesskaber og således overladt deres ret til at sørge for deres egen sikkerhed samt retten til at straffe til en fælles, uafhængig myndighed (Grotius 2006: 42). Grotius' forestilling om ejendom bliver også afgørende her: Eftersom ingen kan overdrage noget til nogen, som de ikke selv besidder, kan staten kun besidde retten til at straffe, for så vidt som denne ret er blevet den overdraget af de private individer, der udgør den. En stat kan således ikke have nogen magt, som ikke stammer fra individet (Grotius 2006: 137; Tuck 2009: 81-82).

Retten til at straffe er dermed en naturlig rettighed, som alle mennesker besidder uafhængigt af staten, og som de beholder, hvis domstolen eller staten skulle blive sat ud af kraft eller ikke er til stede. Og eftersom alt hvad der gælder for et individ også gælder for en sammenslutning af individer, har et privat selskab de samme rettigheder. Individet, kompagniet og staten er således alle suveræne aktører i deres egen ret, som har en naturlig ret til at forsvare dem selv og deres egne interesser. Et individ – og således også et firma – kunne for Grotius sagtens indgå i et forhold, hvor det frivilligt overdrog varetagelsen af dets naturlige rettigheder uden dermed fuldstændig at miste dem. Det betød dermed også, at i en situation, der ikke var underlagt en statslig myndighed, havde individerne stadig retten til selv at varetage sine egne rettigheder og egeninteresse. Grotius opererer således ikke med begrebet *naturlig tilstand*, men hans forestilling om et *individ i naturen* er stort set identisk med et sådant begreb om *naturlig tilstand*, der se-

neres så berømt blev formuleret af Thomas Hobbes og John Locke som en før- eller ikke-samfundsmæssig tilstand, hvor individerne selv havde retten til at sørge for egen opretholdelse og til at være dommer og bøddel i egne sager.⁶

I en før- eller ikke-samfundsmæssig tilstand havde det enkelte individ således ret til at forsvare og opretholde eget liv samt til at straffe onde handlinger. En vigtig del af Grotius' forsvar af VOCs fremfærd i Sydøstasien var således at konstruere havene, og områderne langt fra Europa, som en naturtilstand, hvor der ikke var tilgang til en uafhængig domstol, hvilket altså betød, at private individer – og dermed også private firmaer – derfor kunne være dommer og bøddel i egne sager.

Det frie hav

Det er netop i det berømte og heftigt debatterede anonymt udgivne værk *Mare Liberum*, at Grotius forsøger at konstruere denne naturtilstand på havene. Som nævnt var *Mare Liberum* en revideret version af kapitel 12 af *De jure praedae*, der var det kapitel, hvor Grotius forsøgte at legitimere angrebet på *Sta. Catarina* som en privat, retfærdig krig. Det var også på direkte kommission fra VOC, at Grotius i efteråret 1608 begyndte at udarbejde kapitlet til det, der skulle blive til *Mare Liberum*. Den specifikke anledning hertil var fredsforhandlingerne mellem de Forenede Nederlande og Kong Philip III af Spanien og Portugal. Et af de punkter, der skulle forhandles, var netop spørgsmålet om hollændernes adgang til handelen i Sydøstasien – et spørgsmål som VOC naturligvis var meget interesserede i at påvirke (Armitage 2004: xi-xii). Udgivelsen blev dog bremset, da man fra officielt hold frygtede, at den ville bringe forhandlingerne i fare, og *Mare Liberum* blev således først udgivet efter at 12-års våbenhvilen blev underskrevet d. 9. april 1609 (Ittersum 2007: 248). Hovedteksten af *Mare Liberum* er således stort set identisk med kapitel 12 af *De jure praedae*, bortset fra at Grotius fjernede alle direkte henvisninger og referencer til *Sta. Catarina*, men derimod fremsatte sit argument som et generelt og universelt forsvar for havenes såvel som handelens frihed (Armitage 2004: xiv-xv).

Portugal havde på dette tidspunkt monopolstatus på handelen med Sydøstasien. Et monopol som de så sig legitimeret i at opretholde med henvisning til Pave Alexander VI's opdeling af verdenshavene mellem Spanien og Portugal i 1493 (se Alexander VI 1493). Dette monopol, og sær-

ligt forsvaret af det, var Grotius naturligvis yderst kritisk overfor. Grotius mente således, at portugiserne kun legitimt kunne forsvare deres monopol på handelen i området såfremt de enten havde politisk ejerskab over territorierne, ejerskab over handelen eller ejerskab over havet.

Grotius mente ikke, at portugiserne kunne hævde, at de havde politisk ejerskab over territorierne, altså legitim politisk suverænitet, da disse allerede havde legitime politiske herskere før portugiserne eller andre europæere kom dertil (Grotius 2004: kap. 2). I forhold til naturretten var dette netop et eksempel på, at man ikke lovmæssigt kunne tage det i besiddelse, som allerede var i en andens besiddelse (interessant er det her at bemærke, hvordan eksklusiv ejendom over ting forstås parallelt til eksklusiv politisk autoritet). For at kunne gøre det, skulle man have en legitim grund. Dette kunne være selvforsvar eller selvopholdelse, hvilket Grotius ikke mente Portugiserne havde haft, og de lokale havde desuden heller ikke nægtet portugisernes frie passage eller handel, som også kunne have været en legitim grund til krig (Grotius 2004: kap. 3).

Grotius mente heller ikke, at portugiserne kunne hævde, at de havde eneret til handelen med de lokale. Eksklusiv ret er det samme som eksklusiv ejendom, hvilket indebærer besiddelse. Og eftersom handel ikke var et objekt, der kunne tages i besiddelse, kunne det ikke ejes af nogen eksklusivt (Grotius 2004: kap. 9).

Med hensyn til ejerskabet over havet, der skulle blive det mest debatterede punkt, var begrebet om ejendom også afgørende. Ligesom handel var havet også af en sådan karakter, at det ikke kunne tages i besiddelse og dermed ikke ejes eksklusivt af nogen. Hvor der altså var nogen objekter, der kunne ejes eksklusivt af én person, var der også objekter, der kunne ejes i fællesskab til nytte for et større antal mennesker, som f.eks. en stat, og slutteligt objekter, der ikke kunne tages i besiddelse og samtidig tjente et fælles behov for alle mennesker. Sådanne objekter var sådan noget som sollyset, luften og havet. Brugen af disse objekter begrænsede nemlig ikke andres brug af det. Brugen af f.eks. et stykke land eller en skov var begrænset til et vist antal mennesker, eftersom der simpelthen ikke var nok til alle. Havet var dog af en helt anden karakter, eftersom det ikke på samme måde kunne bruges og tages i besiddelse og fordi brugen af det ikke ekskluderede andres brug (Grotius 2004: kap. 5).

Portugiserne havde således, ifølge Grotius, på ingen måde nogen legitim ret til at hindre hollænderne, eller nogen andre for den sags skyld, i at

handle og sejle på havene i Sydøstasien.⁷ Portugiserne havde forbrudt sig mod naturetten og opført sig direkte ondt. Naturetten gav hollænderne ret til at straffe portugisernes handlinger, fordi de forbrød sig mod de naturlige rettigheder, og en sådan straf ville oven i købet være en retfærdig krig. Admiral van Heemskerck var ganske vist undersåt i de Forenede Nederlande, men på den anden side af kloden var der ikke adgang til denne uafhængige dommer, som han havde underlagt sig. I en sådan naturtilstand var det således fuldt ud legitimt for et privat individ – og således også et privat firma – at være dommer og bøddel i egen sag overfor alle, der forbrød sig imod de naturlige rettigheder.

Stat og suverænitet

Selvom Grotius mente, at angrebet på *Sta. Catarina* kunne legitimeres som en retfærdig *privat* krig, mente han egentlig, at det var udtryk for en retfærdig *offentlig* krig. Han hævdede således, at VOC var en borger eller en undersåt i de Forenede Nederlande og som sådan en del af den legitime uafhængighedskrig mod Kongen af Spanien og Portugal. Her henviste Grotius til en bekendtgørelse fra 1599 udstedt af Generalstaterne i de Forenede Nederlande og dennes formelle overhoved Moritz af Oranje (som Grotius mente var en suveræn fyrste i sin egen ret), hvori alle spanske, såvel som deres allieredes, skibe og deres last blev erklæret legitime mål for alle undersåtter i de Forenede Nederlande (i Grotius 2006: 503ff.; Ittersum 2006: 22-23).

Et stort stridsspørgsmål var, hvorvidt de Forenede Nederlande overhovedet var en legitim suveræn stat, der dermed kunne føre retfærdig offentlig krig. Grotius mente, at dette var tilfældet, og i den forbindelse er hans opfattelse af staten afgørende. Som allerede nævnt var staten ifølge Grotius et udtryk for en fælles overenskomst og staten var dermed en distinkt entitet forskellig fra både de folk, der beboede den, og de magistrater, der administrerede den. Staten var for Grotius et fællesskab, der var ”selv-tilstrækkeligt”, dvs. en enhed, der med egne love, domstole, indtægter, og egne magistrater, råd og organer så at sige var sin egen myndighed (Grotius 2006: 96). Grotius var således principielt enig i at statens suverænitet var udelelig, som det blev fremført af den klassiske suverænitetstænkner Jean Bodin (1530-1596), men han fastholdt dog, at i praksis var denne suverænitet ofte delt, sådan at de suveræne træk var uddelegeret

til forskellige instanser og forskellige magistrater. Magistraterne var netop blot administratorer af den statslige magt, af den statslige suverænitet, og forskellige magistrater kunne således varetage forskellige suveræne funktioner uden problemer (Keene 2002: 43-44). En sådan forestilling om suverænitet som delelig betød, at staten uden problemer, og uden at bryde med forestillingen om den som 'selvtilstrækkelig' eller suveræn, kunne uddelegere afgørende suveræne træk, som f.eks. retten til at straffe. Det betød også, at de private individer, der udgjorde staten – og således også de private firmaer – stadig kunne regnes som suveræne og selvtilstrækkelige individer, selvom de havde overladt håndhævelsen af nogle af deres naturlige rettigheder til en fælles instans. Samtidig tillod denne forestilling, at provinserne i de Forenede Nederlande alle var selvtilstrækkelige, suveræne stater, eftersom de på den ene side var historiske nationale enheder og på den anden side stadig havde deres egne styrende organer. De havde frivilligt indgået i en union med de andre provinser og dermed overdraget noget af deres beslutningsmyndighed til et fælles organ, nemlig Generalstaterne i de Forenede Nederlande. For Grotius var en stat stadig fuldstændig suveræn, selvom den var indgået i en eller anden form for hierarkisk underordnet forhold til en anden, så længe den ikke var fuldstændig underkastet den andens vilje. Dette betød, at det private individ – og det private firma – stadig kunne siges at være suveræne, selvtilstrækkelige enheder, selvom de var undersætter i de Forenede Nederlande. Det betød også, at de Forenede Nederlande, såvel som alle provinserne, var suveræne stater og at uafhængighedskampen mod Spanien og det Habsburgske rige ikke var et folkeligt oprør eller en borgerkrig, men derimod en suveræn stat, der førte krig mod en despot (Grotius 2006: 393; Keene 2002: 49, 58).⁸

VOC spillede således, som en undersåt i staten, en vigtig rolle i denne krig mod Spanien. Kompagniet kunne ikke alene indbringe afgørende indtægter til at finansiere krigsindsatsen, men kunne også hindre fjendens adgang til selv samme ressourcer. Kompagniet var den måde en vigtig militær aktør i de Forenede Nederlandes krig, idet det kunne fortsætte krigen på den anden side af kloden og skaffe afgørende indtægter og ressourcer. Kompagniet kunne således nå ud til de rige områder langt fra Europa, hvor der kunne hentes store indtægter til både kompagniets og dets hjemstats fordel, og hvor det senere kunne bruges til at oprette kolonier, der kunne udvide og udbygge de europæiske staters magt til hele kloden.

En legitimation af imperial politik

Jeg har her behandlet Hugo Grotius' tidlige skrifter som et forsøg på at give handelskompagniet en plads blandt de eksisterende dominerende magtformer, særligt staten. Grotius indskriver således handelskompagniet som en aktør i sin egen ret, som en størrelse, der har samme naturlige rettigheder som et privat individ og som en stat, og hvis primære princip for handlen, på linje med individet og staten, er egeninteressen. Selvom menneskene af praktiske årsager havde sluttet sig sammen i politiske fællesskaber og overladt retten til at straffe lovovertrædere og til at føre krig én fælles, uafhængig myndighed, argumenterede Grotius for, at denne ret stadig essentielt tilhørte individet. Individet – og dermed også handelskompagniet – havde ret til at sørge for sin egen interesse og til at føre krig, hvor der ikke var adgang til en uafhængig dommer. I en sådan naturtilstand, som eksisterede på de åbne, frie have og i de landområder, som ikke var underlagt politisk herredømme, var handelskompagniet berettiget til at være dommer og bøddel i egne sager.

Ved således at konstruere handelskompagniet som en aktør i sin egen ret, der legitimt kunne håndhæve sine egne naturlige rettigheder i en naturtilstand, leverede Grotius et kraftfuldt argument til de europæiske stater, der på dette tidspunkt i stigende grad begyndte at sende sine undersåtter og handelskompagnier rundt omkring i hele verden for at etablere handel og kolonier. Handelskompagniet blev således en vigtig aktør i den europæiske koloniale ekspansion. Kompagnierne var organisatoriske nyskabelser, der var vigtige redskab for de europæiske stater, og en måde hvorpå de kunne få skaffe indtægter og tage nyt land i besiddelse. Kompagnierne

Grotius' indflydelsesrige tanker om f.eks. stat, suverænitet, naturen, ejendom, retfærdig krig osv. var således, som så mange af den europæiske politiske tænkning i tiden, tæt spundet ind i koloniale forhold (se f.eks. Keene 2002; Anghie 2005). Disse tanker udviklede han som et led i et bestillingsarbejde, der skulle forsvare et privat kompagnis ret til at angribe andre skibe samt være et forsvar af de Forenede Nederlandes uafhængighedskrig. Tanker der blev udformet som et generelt forsvar for alles ret til at sejle og handle frit, men som skulle vise sig at blive et magtfuldt våben, der kunne bruges til at legitimere den europæiske voldelige og kommercielle ekspansion over hele kloden.

Noter

- 1 Van Heemskerck var egentlig, da han drog af sted på sit togt, ansat og udstyret af *Oude Amsterdamsche Compagnie*, et mindre kompagni, der sammen med andre af samme slags i 1602 blev fusioneret til VOC.
- 2 Prise betegner opbringelse og beslaglæggelse af et fjendtligt skib i forbindelse med en søkrig.
- 3 *De jure praedae* blev som nævnt aldrig udgivet, formentlig pga. dets lange og tekniske karakter, og blev først opdaget ved en auktion af Grotius' families ejendele i 1864 og udgivet i 1868. Grotius omtalte selv manuskriptet som 'de rebus Indicis' og 'indicis mea' (om forholdende i Indien), men er nu kendt under den titel, som blev givet det af redaktøren i 1868, *De jure praedae commentarius* (Ittersum 2007: 250-51). Det var også opdagelsen af dette manuskript, der afslørede, at et af Grotius' mest berømte værker, det anonymt udgivne *Mare Liberum*, der ansprede en heftig debat omkring suveræniteten og ejerskabet over havet, i virkeligheden var en lettere omskrevet version af kapitel 12 af *De jure praedae*. (Armitage 2004: xiii; Ittersum 2007).
- 4 Grotius er nok i dag mest kendt for sit senere værk *De jure belli ac pacis* (Om krigens og fredens ret) fra 1625 og bliver med dette værk anset for én af ophavsmændene til folkeretten og til det westfalske stats-centrerede system. Her fokuserer jeg på hans tidlige værker og særligt på VOC som det primære, diskursive objekt. Der er ingen tvivl om, at der også er meget andet på spil i disse værker, men der er heller ingen tvivl om, at VOC er et af de centrale omdrejningspunkter (se Ittersum 2007; Wilson 2007).
- 5 Grotius og van Oldenbarnevelt blev i 1618, pga. magtkampe og religiøse stridigheder, anklaget for højforræderi af Moritz af Oranje. Oldenbarnevelt blev henrettet mens Grotius blev fængslet på livstid i slottet Loevenstein, hvor det dog senere lykkedes ham at flygte (Ittersum 2006: xxiv-xxvi).
- 6 For både Hobbes og Locke var det netop også individernes ret til selv at være dommer i egen sag, der udgjorde det største problem i naturtilstanden. I Hobbes' naturtilstand som alles krig mod alle var det netop enhver ret og frihed "[...] til at bruge sin egen magt, som han selv vil med henblik på at beskytte sin egen Natur, dvs. sit eget Liv; og dermed friheden til at gøre, hvad der i henhold til vedkommendes egen Vurdering og Fornuft forekommer at være det bedst egnede middel til dette.", der gør sikkerhed, ro og fred umulig (Hobbes 2008: 142).
Og hos Locke: "For formålet med et borgernes samfund er at undgå og afhjælpe de ulemper ved naturtilstanden, som nødvendigvis følger af, at enhver er dommer i sin egen sag, ved at oprette en almen kendt autoritet, som enhver i det samfund ved enhver krænkelse eller strid kan appellere til, og som enhver i det samfund bør adlyde." (Locke 1996: 81).
- 7 Hvilket dog på ingen måde hindrede Grotius i senere, på en række koloniale konferencer mellem England og de Forenede Nederlande, at fremhæve hollænderne

eneret til handelen med visse territorier, da de havde indgået kontrakter med hollænderne, som derfor havde ret til at håndhæve kontrakterne med vold. Dette på trods af, at hans modstandere brugte hans egne argumenter fra *Mare Liberum* mod ham – som de ikke vidste, var hans, da den var udgivet anonymt (Ittersum 2006: lix-lxi).

- 8 Ifølge Edward Keene (2002: 58-60) var dette et af de punkter, der senere gjorde Grotius' værk *De jure belli ac pacis* populært blandt de protestantiske magter i 30-årskrigen (1618-1648), eftersom det legitimerede deres engagement i en krig mod Spanien, det Habsburgske Rige og det Tysk-romerske Rige uden dermed samtidig at give deres befolkninger en retfærdiggørelse af oprør.

Litteratur

- Alexander VI (1493): *The Division of the World*. Set på <http://www.thelatinlibrary.com/imperialism/readings/alexander.html>.
- Anghie, Anthony (2005): *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Armitage, David (2004) "Introduction" i Hugo Grotius, *The Free Sea*, Indianapolis: Liberty Fund, s. xi-xx.
- Burch, Kurt (1998): *"Property" and the Making of the International System*, London: Lynne Rienner Publishers.
- Borschberg, Peter (2002): "The Seizure of the *Sta. Catarina* Revisited - The Portuguese Empire in Asia, VOC Politics and the Origins of the Dutch-Johor Alliance (1602-c. 1616)", *Journal of Southeast Asian Studies*, 33 (1), s. 31-62.
- Grotius, Hugo (2004, [1609]): *The Free Sea*, Indianapolis: Liberty Fund.
- Grotius, Hugo (2006, [1604-06/1868]): *Commentary on the Law of Prize and Booty*, Indianapolis: Liberty Fund.
- Hobbes, Thomas (2008, [1651]): *Leviathan*, København: Informations forlag.
- Ittersum, Martine Julia van (2006): *Profit and Principle - Hugo Grotius, Natural Rights Theories and the Rise of Dutch Power in the East Indies (1595-1615)*, Leiden: Brill.
- Ittersum, Martine Julia van (2007): "Preparing *Mare liberum* for the Press – Hugo Grotius' Rewriting of Chapter 12 of *De iure praedae* in November-December 1608", *Grotiana* 26-28 (2005-2007), s. 246-280.
- Keene, Edward (2002): *Beyond the Anarchial Society – Grotius, Colonialism and Order in World Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Locke, John (1996, [1689]): *Anden afhandling om styreform*, Frederiksberg: Det lille Forlag.

- Piirimäe, Pärtel (2010): "The Westphalian myth and the idea of external sovereignty" i Quentin Skinner & Hent Kalmo (red.), *Sovereignty in Fragments - The Past, Present and Future of a Contested Concept*, Cambridge: CUP, s. 64-80.
- Thomson, Janice E. (1996, [1994]): *Mercenaries, Pirates & Sovereigns – State-Building and Extraterritorial Violence in Early Modern Europe*, Princeton: Princeton University Press.
- Tuck, Richard (2009, [1999]): *The Rights of War and Peace - Political Thought and the International Order from Grotius to Kant*, Oxford: OUP.
- Van Gelderen, Martin (2003): "The state and its rivals in early-modern Europe", i Quentin Skinner & Bo Stråth (red.), *States & Citizens – History, Theory, Prospects*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 79-96
- VOC first charter (1602): *A translation of the charter of the Dutch East India Company*, udgivet af Australia on the Map Division of the Australasian Hydrographic Society 2009, set på http://www.eurostudium.uniroma1.it/ricerche/didattica/strumenti_didattici/fonti/600/VOCengvers.pdf.
- Wilson, Eric (2007): "The VOC, Corporate Sovereignty and the Republican Sub-Text of *De iure praedae*", *Grotiana* 26-28 (2005-2007), s. 310-340.

